

Tomáš SOMER, *Smil z Lichtenburka. Příběh velmože bouřlivého věku*, Veduta, České Budějovice 2012

296 s., ISBN 978-80-86829-80-7

Smil z Lichtenburka († 1269), *baro illustris domini regis Bohemie*, jak se sám označoval ve svých listinách, či „nekorunovaný král Českomoravské vysočiny“ (Zdeněk Kalista), se již mnohokrát stal předmětem monografického zájmu českých historiků, počínaje Hermenegildem Jirečkem. V tom jej předčili z raně středověkých českých aristokratů snad jen Závíš z Falkenštejna či Jindřich z Lipé. Pan Smil se dokonce stal hrdinou historické beletrie, naposledy z pera Vlastimila Vondrušky.

V posledním desetiletí se jedná už o druhou biografii dané historické osobnosti. V případě knihy P. B. Elbla (2007) je možno mluvit o bezcenné kompilaci, kde autor opsál a pak navrstvil na sebe vše, co se dalo, aby takto slisovaný sendvič pomazal několika moudry o vztahu svého hrdiny k cisterciáckému řádu. Autor recenzované práce je mladý historik (působí na olomoucké univerzitě), rodák z Chotěboře, tedy města patřícího do „stříbrnosného dominia“, jež Smil po polovině 13. století vybudoval v podhůří Železných hor a v povodí horní Sázavy. Právě důvěrná znalost rodného kraje se všemi jeho specifiky je také hlavní devízou předkládané práce. Svou umanutost tématem, jemuž se věnuje od mládí, sebeironicky nazval „smilologií“.

Již v úvodní metodologické kapitole zaujme kromě rekapitulace literatury a pramenů zamyšlení o obtížích psaní biografii z raného středověku. Samotný text autor rozdělil na tři hlavní části. První z nich, „Příběh rytíře“, pojednává o politické činnosti Smilově od prvního vystoupení na dějinnou scénu v bitvě u Lávy roku 1246, druhá je o jeho majetku a hospodářských aktivitách, jež jej přivedly údajně do pozice nejbohatšího českého feudála jeho doby. Tématem třetí části se stala role neúnavného fundátora a příznivce církevních ústavů, především pak žďárského kláštera.

S vymezeným tématem se autor vyrovnal úspěšně, čtivě a fundovaně. Celý text je obohacen množstvím obsáhlejších exkurzů, doplňujících plynoucí životaběh páně Smil. Tak třeba v líčení bitvy u Kressenbrunn, kde na rozdíl od běžných popisů založených na údajné uherské věrolomnosti hovoří o preventivním českém protiúderu proti hrozícím obklíčovacímanévřům protivníka. Sám jsem jednou naznačil, zda tím, kdo porušil dohodu o místě a času konání nadcházející bitvy, nebyl naopak český král. T. Somer tuto tezi podpořil údajem o dvojím vnímání dohodnutého data bitvy

na české straně. Den sv. Markéty se v Čechách slavil 13. července, ale v Rakousku již o den dříve. Zajímavý je také například jeho skeptický postoj k výpovědní hodnotě Fürstenbuchu Jense Enikela, v případě Smilova vztahu k rytířství zase vyvozuje zálibu v rytířských turnajích, zejména v pěším souboji muže proti muži mečem, z detailu na třetím typu jeho pečeti.

Co se týče lichtenburského majetku, přidržel se autor mé rekonstrukce. Naproti tomu zaujal odmítavý postoj k obecně přijímanému názoru, že Smil porušoval zeměpanské regály, horní a částečně mincovní, což se stalo základem jeho bohatství, v budoucnosti ale vedlo ke konfliktu s králem Přemyslem Otakarem II. Opíraje se o řadu hodnověrných důkazů (v první řadě k nim patří kontinuální přítomnost královských horních a mincovních úředníků v Brodě) naopak dokazuje, že Smil se nijak výrazně nepodílel na těžbě stříbra, jeho příjmy z ní se zakládaly na legálních dvou panských lánech, tedy 2/13 jejich výnosu, jež mu právoplatně náležely jako vlastníku pozemků, na kterých se kutalo. Jeví se tedy v očích T. Somera spíše víc jako feudální rentiér než horní podnikatel, což poněkud oslabuje zářivý obraz podnikavého a přebohatého šlechtice. V některých sporných otázkách, například lokalizaci Tuháně, prvního ronovského majetku vůbec, původu Žitavy, problematice vzniku hradu Lichnice (jeho datace, kdo byl stavebníkem hradu a jaký byl právní statut lichtenburské držby), nebo jakým způsobem se dostaly majetky na Českomoravské vrchovině do lichtenburských rukou, se autor nepřiklání k žádnému vyhocenému stanovisku, vždy však nezaujatě váží všechna pro i proti.

Dalším významným badatelským počinem se mi jeví posun Smilova sňatku s Alžbětou z Křižanova až do doby po roce 1252 (k problému se autor vrací i ve třetí části knihy). Ten je zde podán celkem věrohodně a na dosavadní představy o příchodu rodu do oblasti okolo roku 1245 tak vrhá nové světlo. Rovněž role Smilova otce Jindřicha Žitavského se ukazuje jako významnější. Smilův sňatek s křižanovskou dědičkou sjednal patrně právě on a jeho nová manželka Sibyla z Křižanova (matka nevěsty). Byl to také nejspíš on, kdo získal výsluhu v Posázaví jako odměnu za podporu krále při povstání královny Přemysla.

Velkou pozornost, opět ve formě jakéhosi exkurzu, věnoval autor problematice prvotního vývoje Brodu a vůbec konstituování horních měst ve 13. století a z toho vyplývající problematiky lichtenburského horního privilegia pro město Brod z roku 1278. V tomto kontextu se mi zdají velmi přínosnými pasáže o organizaci hornictví, o Smilově participaci na správě svého dominia,

o jeho klientele a rovněž o hornické kolonizaci v oblasti Brodu, která ale podle T. Somera nebyla nijak masová (slovanská sídliště zde existovala již před příchodem hornických kolonistů).

Třetí část knihy se nazývá „Velký podporovatel církve?“. Otazník je zde namístě, protože T. Somer také zpochybňuje obraz Smila jako štědrého podporovatele církve a kulturního mecenáše, který s takovou kultivovaností namaloval Zdeněk Kalista. Somer vyšel ze zjištění, že v době příprav fundace žďárského kláštera nepatřil Smil ještě do zakladatelské rodiny a že většina lichtenburských darování tomuto ústavu pocházela z majetku jeho manželky (která spolu se svou matkou Sibylou a sestrou Eufémií se ukázaly jako hlavní příznivkyně žďárského založení). Dlouhou dobu tak jeho vztah k nové fundaci zůstával chladný, přinejlepším neutrální. Že se nakonec stal „ochráncem kláštera“, vysvětluje autor skutečností, že se po roce 1255, kdy zemřel Smilův švagr Boček hrabě z Perneggu, stal v celé širší rodině jediným mužským příslušníkem s nezpochybnitelnou autoritou. I ta zdánlivě štědrá desatina jeho příjmů ze stříbra darovaná třem cisterciáckým klášterům (1257) nebyla nakonec tak vysoká, jak se na první pohled může zdát (vzpomněme na ony dvě třináctiny). Navíc ji T. Somer vysvětluje jako jakousi zástavní jistinu za poskytnutou klášterní půjčku, jíž se musel vykoupit z bavorského zajetí po obležení Mühldorfu. Že se nakonec nechal ve Žďáru pochovat a klášter se stal až do konce 14. století rodovým pohřebištěm, vyplynulo spíše z potřeby reprezentace. Zaplatil ostatně v severní kryptě klášterního kostela místo pro sebe a své potomky. Ani v dalších případech (Pohled, němečtí rytíři, nerealizovaný projekt na založení vlastního kláštera) podle T. Somera neprojevil žádné horoucí zaujetí pro potřeby církve, jaké mu přisuzoval Z. Kalista.

Knížka Tomáše Somera mě po počátečních rozpacích nakonec velmi zaujala, a tak nezbyvá než si přát, aby ve svých „smilologických“ produkcích pokračoval i nadále. Jen bych jej jako spřízněný „lichtenburgolog“ chtěl poprosit, aby se někdy mírnil ve vynášení obrazoboreckých tezí. Například že Lichtenburci mohli ztratit Lichnici již počátkem 14. století, a to jen proto, že on sám postrádá nějakou jejich hodnověrnou listinu, vydanou po roce 1303 právě na tomto sídle. Ačkoliv, proč vlastně ne? Vždyť podobné domněnky představují tříbení ducha a dávají historickému bádání svůj neskonalec půvab.

JAN URBAN

Jan Jiří JUKL, *Jan Smiřický ze Smiřic † 1453. Vzestup a pád zakladatele slavného rodu, Veduta, České Budějovice 2012*

252 s., ISBN 978-80-86829-78-4

Série biografí, které mapují panteon husitských kondotierů, se v poslední době utěšeně rozrůstá, zejména díky aktivitě nakladatelství Veduta. Po Janu Čapkovi ze Sán (David Papajík) a Janu Smilovi z Křemže (Jaroslav Polách) nyní dostal prostor Jan ze Smiřic, jehož osobnost jako by ztělesňovala bouřlivé dění revoluce i polipanského období. První moderní životopisec Jan Jiří Jukl zvolil při zpracování Janových osudů tradiční chronologický výklad, který je doplněn exkurzy sledujícími majetkové poměry.

Pro zachycení předrevolučních osudů Smiřického disponujeme jen minimem dokladů, proto se Jukl věnuje každému svědectví velmi podrobně. Již zde se ukazuje jedna ze slabin práce, totiž velká spekulativnost předložených interpretací, vyplývající z nedostatečné znalosti historického kontextu i fungování šlechtické společnosti (srov. výklad ohledně predikátů a domicilů, rozbor erbovního vývodu, hledání příbuzenských vazeb na základě obdrženého manství). Charakteristická je i psychologizace hlavního hrdiny na základě dokumentů, které přitom byly běžnými právními úkony, a nelze z nich žádné osobnostní rysy dedukovat.

Do výkladu předrevolučních osudů Jana ze Smiřic nebylo zahrnuto jedno důležité svědectví. Je jím báseň katolického veršotepce, datovaná objevitelem tohoto textu F. M. Bartošem do let 1416–1417. Jméno Smiřického se zde objevuje ve vybrané společnosti předních kališnických šlechticů, a je tedy evidentní, že již v této době Jan patřil mezi stěžejní podporovatele husitské strany.

Je překvapivé, že pro první dva roky revoluce, pramenně přitom nejlépe zdokumentované, nemáme o Smiřickém zprávy. Objevuje se až v dubnu 1421 jako pražský hejtman na Mělníce. Jukl se snaží absenci pramenů překlenout dlouhými úvahami o Janově pravděpodobném působení ve strukturách orebského bratrstva, přes které měla vést jeho cesta do služeb pražanů; osobně se domnívám, že této funkce dosáhl spíše přes pražské politické kruhy, ve kterých byl výborně etablován již před revolucí. Jeho vzestup ostatně jako by kopíroval kariéru řady dvořanů Václava IV., usedlých v metropoli království. Ti měli nejlepší výchozí kapitál – disponovali vojenskými zkušenostmi a zároveň se znali s pražskými politiky, kteří schopné hejtmány potřebovali.